

Лекція 3

Економічне зростання і сталий розвиток

1. Економічний розвиток та економічне зростання.
2. Фактори економічного зростання і сталий розвиток.

Економічний розвиток відноситься до найважливіших понять макроекономічної науки. Він є процесом глибокої трансформації та модернізації економічної та соціальної систем. Поряд із зростанням доходів і виробництва він також передбачає зміни в інституційній, соціальній, адміністративній системах, управлінні суспільними процесами.

Найбільш загальний (філософський) підхід до поняття *суспільного розвитку* характеризує його як *якісні зміни об'єктів, появу нових суспільних форм, інновацій, а також трансформацію внутрішніх та зовнішніх зв'язків між об'єктами будь-якої, в тому числі і економічної системи.*

Економічний розвиток – це виникнення якісних змін в економічній системі суспільства, які приводять до підвищення ефективності її функціонування та удосконалення базових елементів основних структур.

У документах, науковій та навчальній літературі нерідко використовують термін «соціально-економічний розвиток», підкреслюючи тим самим тісний зв'язок між рівнем економічного розвитку і вирішенням соціальних проблем. Таке підкреслення було необхідне тому, що раніше, практично до 80-х рр. минулого століття економічний розвиток нерідко був відмежований від соціальних проблем. Сьогодні під соціально-економічним розвитком частіше за все розуміють процес безупинної зміни матеріального базису виробництва, а також усієї сукупності різноманітних відносин між економічними суб'єктами, соціальними групами населення.

Соціально-економічний розвиток – складний суперечливий процес, у якому взаємодіють позитивні і негативні фактори, а періоди прогресу змінюються періодами регресу. Політичні і військові потрясіння, соціальні конфлікти, екологічні катастрофи можуть призупинити розвиток економіки будь-якої країни, відкинути її на кілька десятиліть назад, а іноді привести і до остаточної загибелі, як це було із стародавніми цивілізаціями.

В основі розвитку економіки лежать досягнення науки, технічного прогресу, розширення їхнього технологічного застосування, що дозволяє частково замінювати гостродефіцитні ресурси, знижувати загальну ресурсоемність виробництва, витримувати екологічні вимоги й обмеження. Усе це впливає на обсяги і структуру виробництва та валового внутрішнього продукту (ВВП).

Економічний розвиток передбачає таку поведінку та зростання здібностей працюючих, які б утверджували новітні технології; він базується на сучасній освіті, інфраструктурі та інституціях; означає систематичне і довготривале поліпшення матеріальних і духовних умов життя людей на основі зростання продуктивності праці та капіталу.

В той же час в суспільстві змінюються стандарти рівня життя, освіти, культури, охорони здоров'я, інформаційного забезпечення населення і бізнесу, формуються нові і розвиваються традиційні потреби суспільства. Зростає роль міжнародного наукового співробітництва, наприклад, в освоєнні космічного простору, в області генетики й енергетики майбутнього. Отже, соціально-економічний розвиток на тривалих часових інтервалах можна розглядати як прогресивний, поступальний процес.

Однією з характеристик економічного розвитку макроекономічна наука розглядає економічне зростання.

Економічне зростання – це кількісна характеристика змін параметрів економічної системи: збільшення ВВП, обсягів споживання, сукупного попиту, робочої сили, населення, капіталу, інвестицій тощо, які, як правило, сприяють соціально-економічному розвитку.

Розвиток та зростання не слід ототожнювати: розвиток передбачає якісну зміну елементів системи, а зростання – кількісну. Отже, економічне зростання пов'язане із кількісною зміною обсягів виробництва і споживання ВВП.

Воно буває позитивним, якщо реальні (порівняні) обсяги ВВП в аналізованому періоді перевищують його рівень у базисному році, і негативним – падіння обсягів виробництва та споживання.

Поняття “розвиток” і “зростання” знаходяться між собою у співвідношенні: зростання валового продукту супроводжується змінами в технології виробництва, появою нових видів продукції і цілих галузей. Іншими словами, зростання викликає якісні зміни в економіці, сприяє її загальному розвитку.

Зі своєї сторони позитивні якісні зміни у відносинах власності, розподілу і перерозподілу доходів, фінансової стабілізації активно впливають на економічне зростання.

Економічне зростання є однією з головних макроекономічних цілей будь-якої країни, досягнення якої зумовлене необхідністю випереджаючого зростання національного доходу в порівнянні із зростанням чисельності населення для підвищення рівня життя в країні. Показниками економічного зростання виступають:

- збільшення реального ВВП (чистого валового продукту (ЧВП) або національного доходу (НД)) в абсолютних величинах за певний проміжок часу; Бувають однак і нестандартні ситуації. Під час структурних трансформацій, коли відбувається скорочення неефективних виробництв, обсяг ВВП може знизитися на якийсь час.

Так було в США в 70-ті роки під час енергетичної кризи, коли відбувалося масове заміщення енергоємних виробництв. Проте економічний розвиток не припинявся, оскільки створювалися умови для підвищення загальної ефективності використання обмежених виробничих ресурсів.

Інша ситуація, коли економічне зростання (кількісне зростання ВВП, інвестицій тощо) супроводжується негативними явищами: забруднення навколишнього середовища, використанням застарілих технологій, зменшенням тривалості життя, зростанням кількості хвороб та ін. Тоді мова йде про негативні явища в економічній системі, які не відповідають процесу розвитку.

Тобто кількісне зростання стає основою не розвитку, а деградації соціально-економічної системи, нарощування кількісних показників не супроводжується позитивними якісними змінами.

- збільшення реального ВВП (ЧВП або НД) в розрахунку на душу населення;
- збільшення реального ВВП (ЧВП або НД) в розрахунку на одного зайнятого.

Незалежно від того, яке із наведених визначень обране для аналізу, економічне зростання завжди вимірюється річними темпами зростання.

Виділяють два типи економічного зростання – **екстенсивний та інтенсивний**. **Екстенсивний тип** передбачає зростання на основі збільшення кількості залучених у процес виробництва ресурсів. **Інтенсивний тип** – здійснюється на основі зростання ефективності (віддачі) використання ресурсів.

Найважливішими проблемами теорії економічного зростання є: відшукування джерел зростання; забезпечення довготривалої сталості; темпи оновлення та структура національного господарства; економічні наслідки технічного прогресу; підходи до вимірів факторів та результатів.

2. Соціально-економічний розвиток та зростання обсягів ВВП відбуваються завдяки використанню ресурсів, тобто факторів виробництва. Усі виробничі ресурси кожної країни у певний період часу обмежені, вони мають кількісну і якісну визначеність.

До основних факторів виробництва та економічного розвитку в класичній економічній науці відносять капітал, працю та землю, тобто трудові ресурси, засоби виробництва у товарній та грошовій формі та природні ресурси. Трудові ресурси характеризуються чисельністю економічно активного населення, рівнем його загальної і

професійної освіти, ділової кваліфікації; співвідношенням зайнятих і безробітних, можливостями зміни галузевої і територіальної структури зайнятості; наявністю та рівнем розвитку систем підготовки і перепідготовки фахівців.

Найбільш активним і мобільним фактором виробництва є капітал у вигляді виробничих фондів (або засобів виробництва). Основні фонди складають основу будь-якого підприємства, вони мають цілком визначені якісні і кількісні характеристики: техніко-технологічний рівень, вартість, вік і зношеність, відповідність екологічним вимогам та інші характеристики.

Природні ресурси – це запаси корисних копалин, їхнє місце розташування, інфраструктурна облаштованість регіонів видобутку і переробки, технологія видобутку. До природних ресурсів відносять також рекреаційні зони та історичні місця, які є основою організації туристичного бізнесу. Кількісні обмеження природних факторів можуть бути частково компенсовані удосконалюванням технології видобутку і переробки. Але сьогоднішній стан світового господарства свідчить про необхідність розширення розуміння природного фактору.

Розвиток економіки світу в ХХ ст. привів до формування нових факторів виробництва – ресурсів управління (менеджменту) та науки (новітні технології – інновації). Ресурси управління – це кількість управлінських кадрів, їхній професійний рівень, досвід роботи, здатність до адаптації в нових умовах господарювання. Інноваційні ресурси прямо пов'язані з науково-технічним прогресом, що поєднує усі ланки і стадії життєвого циклу товару: від фундаментальних досліджень через дослідно-конструкторські розробки до його виробничого застосування.

Всі фактори можна розділити на дві групи: екстенсивні (забезпечують економічний розвиток за рахунок свого кількісного збільшення) та інтенсивні (забезпечують економічний розвиток за рахунок підвищення ефективності власного використання). До екстенсивних факторів відносять збільшення чисельності зайнятих; збільшення фізичного обсягу капіталу; залучення додаткових природних ресурсів (нові розвідані родовища). До інтенсивних факторів – технологічний прогрес; рівень освіти та професійної підготовки кадрів; економія за рахунок зростання масштабу виробництва; покращення розподілу ресурсів; законодавчі, інституційні та інші фактори.